

Foti Benlisoy: Mini pogromlar ve münferit linçler arasında 6-7 Eylül

Posted on 29/11/2020

6-7 Eylül pogromuna dair tüm tanıklıkların ortak noktası, korkudur. Yüz bin insanın seferber olduğu o gecede yaşanan saldırılara, yağma, cinayet, yaralama, tecavüz ve tacizlere dair korku. Hiç de masum sayılamayacak nedenlerle adı “olaylara” çıkarılmış 6-7 Eylül pogromu, Cumhuriyet devrinde yaşanmış en kitlesel ve en büyük kolektif linç eylemlerinden biri olduğundan bunda şaşacak şey yok elbette. Ancak boyut ve kapsamı ne kadar büyük olsa da 6-7 Eylül gecesini bu korku deneyimi açısından biricik kılmak doğru değil.

Şehrin Rumca gazetelerinden birinde çalışan babası akşama doğru eve geldiğinde telaş içerisindeymiş. Dora, babasının annesine, onu ve üç kızkardeşini alıp bodruma saklamasını söylediğini hatırlıyor. Babası sonra evlerinin zemin katında yer alan bakkal Anastas'ın dükkanına inmiş ve sahibinin adını yazan tabelayı sökmüş. Sonra eve saldıran olursa belki durdurabilirim diye elinde kezzap şişesi balkona çıkıp beklemeye başlamış. Tabelayı sökmek kâr etmemiş, Anastas'ın bakkaliyesi toplanan kalabalıkça un ufak edilmiş. Dora ve kendinden küçük kardeşleri olan biteni o keşmekeşte tam anlayamamış ama o sırada 12 yaşında olan ablaları Smaragda korkudan tir tir titriyor, sarsılarak ağlıyormuş. Kardeşleri, Smaragda'nın renginin değişip sapsarı kesilmesine bir türlü anlam verememiş. Neticede kızlarıyla bodruma saklanan kadının ve balkonda saldırganları bekleyen adamın korktukları olmamış, saldırganlar onlara ulaşamamış ama o gece Smaragda'nın kalbi korkuya daha fazla dayanamamış ve küçük kız ertesi sabah hayatını kaybetmiş.

Küçük Andon'un anneannesi o zamanlar Balat'ta yaşıyormuş. Saldırgan kalabalık sokaklarına gelmeden az evvel yaşlı kadın komşusu Zehra Hanım'a gitmiş. Sonra “olaylar” başlamış. Kalabalık kadının evini yakarken Zehra Hanım bayrak sallıyor, Andon'un

anneannesiye Rum olduğu anlaşılmasın diye alkışlıyormuş. Evinin yıkılışını korku dolu gözlerle ama fark edilmemek için de saldırganların arasına karışıp tezahürat ederek, alkışlayarak izliyormuş.

6-7 Eylül pogromuna dair tüm tanıklıkların ortak noktası, korkudur. Yüz bin insanın seferber olduğu o gecede yaşanan saldırılara, yağma, cinayet, yaralama, tecavüz ve tacizlere dair korku. Hiç de masum sayılamayacak nedenlerle adı “olaylara” çıkarılmış 6-7 Eylül pogromu, Cumhuriyet devrinde yaşanmış en kitlesel ve en büyük kolektif linç eylemlerinden biri olduğundan bunda şaşacak şey yok elbette. Ancak boyut ve kapsamı ne kadar büyük olsa da 6-7 Eylül gecesini bu korku deneyimi açısından biricik kılmak doğru değil. 6-7 Eylül’ü İstanbul Rum toplumu açısından bir istisna, bir anomali sayan yaklaşım 1955’in o meşum gecesinden önce de sonra da adı sanı anılmayan, hakkında anmalar düzenlenmeyen sayısız mini linç girişiminin yaşandığını, bunların Rumların şehirdeki deneyimleri açısından belirleyici olduğunu es geçer. Bu mikroskobik pogromların kimisi basında yer bulur. Mesela gazetelerden Şişli’de Stavro Markopulo isimli bakkalın “Türk bayrağına ve hükümet erkânına dil uzatmak küstahlığında” bulununca, civarda bulunanların saldırısına uğradığını ve “linç edilme tehlikesi atlatan” Stavro’nun “polis kordonu altında karakola götürüldüğünü” öğreniriz.

Ancak küçük 6-7 Eylül’lerin büyük çoğunluğu gazete sütunlarında kendilerine yer bulamayacak denli gündelik, münferit ve sıradandır. Mesela 1970’lerin başında on yaşındaki oğlu arkadaşlarınca “Makaryos’un piçi” denilerek dövülen kadının Yunanistan’a göç etmek durumunda kalması basında yer almaz, bu tür gündelik linçlerin çetelesi tutulmaz. Çoğu insanın böyle “münferit” saldırı ve tacizlerin sonucunda artık dayanamayıp göç etmek durumunda kaldığını bilmeyiz. Rumlar (ve sair gayrimüslimler) bu münferit eylemlerin hiç de münferit olmadığını, böyle her saldırının, hiç değilse potansiyel olarak devlet aklına dayandığını, ondan ilham aldığını, onun “milli” eğitimle, medyayla şunla bunla içselleştirilmiş, popüler kılınmış versiyonlarında moral dayanağını, ideolojik meşrulaştırılmasını bulduğunu çok iyi bilirler. Bu minik ve münferit linç girişimleri hakkında

takibat yapıldığında meselenin geçiştirilmesi, hatta mağdurun suçlu muamelesi görmesinin büyük ihtimal olduğunu yaşayarak öğrenmişlerdir. Bu dersi ben de ortaokuldayken, bir gün okul çıkışında kalabalık bir grup üzerimize saldırıp çok sayıda öğrenciyi küfürler ederek dövünce almıştım. Polis saldırı hakkında bir soruşturma başlatmış ve neticede “olayları” başlatanın Türk gençlerini güya “Osmanlı piçi” diyerek tahrik eden bizler, yani saldırıya uğrayanlar olduğu sonucunu çıkarıvermişti. (Kıssadan hisse: Gayrimüslim olunca saldırı ihtimaline karşı okuldan “toplu çıkış” yapmayı üniversiteye girmeden çok evvel öğrenmeniz kuvvetle muhtemeldir.)

Bu mini pogromların hesabı sorulmaz, sorulamaz. “Gâvurlar” bu ülkede ölüsünün yasını tutmanın, cinayete kurban giden için adalet istemenin dahi “Türklüğe hakaret” sayılabileceğini bilirler. 1927 yılında Elza Niyego adlı Yahudi genç kadının kendisinden yaşça hayli büyük bir erkeğin, eski bir subayın “aşkına” yanıt vermeyince katledilişi “iyi” bir örnektir. Osman Ratıp adlı şahıs, Elza’yı uzun bir dönem taciz ettikten sonra, Elza’nın nişanlandığını öğrendiğinde genç kadını işinden evine dönerken sokak ortasında bıçaklayarak öldürür. Elza’nın cenazesine 20 bin insan katılır, cenazede “adalet istiyoruz” sloganları atılır. Basın durur mu, hemen durumdan vazife çıkartır ve cenazenin “Türklüğe” bir “hakaret” teşkil ettiği temasıyla bir tezvirat kampanyasına girer. Öyle ya bir gayrimüslim öldü diye ortalığı velveleye vermeye gerek yoktur. Cenazeye katılan birçok Yahudi gözaltına alınır, dahası Yahudilerin ülke içinde serbest dolaşımına kısıtlar getirilir. Mesaj nettir: “Gâvur gâvurluğunu bilmeli” fazla ses çıkarmamalıdır.

Rumlar açısından korku adeta kalıcı bir deneyimdir ve 6-7 Eylül 1955 gecesiyle sınırlı değildir. Rumların çoğu, hikmet-i hükümetin gayrimüslim topluluklara karşı işlenmiş büyük suçlara bulaşmış bulunduğu bu ülkede sıradan bir didişmenin, gündelik bir tersleşmenin dahi büyük bir ihtimalle kendilerine (en iyi ihtimalle “kibarca”) bu topraklarda “yabancı” ve en nihayetinde ancak belli sınırlar dahilinde “hoşgörülebilir” insanlar olduklarının hatırlatılmasıyla sona ereceğini tahmin ederler. Bu zaten sıkça deneyimledikleri ve daha küçük yaştan içselleştirdikleri bir haldir. Bırakın 6-7 Eylül gibi bir saldırıyı, 1929 yılının

başında Tatavla'da olduğu gibi bir Rum mahallesi topyekûn yansa ilk suçlu görülüp içeriye alınanların mahallenin Rum cemaat yöneticileri olacağı, bununla da kalmayıp basında bir de “-Çifte kavrulmuş nedir? - Tatavla'da yandıktan sonra, tevkif edilen Rum Mütevellileri” gibi fıkraların ya da “Biri diğerine: -Adam arkamızdan boyuna ‘Aman yandım!’ diye söyleniyor. Diğerinin cevabı: -Belki Tatavlalıdır” diye yazan karikatürlerin çıkacağı deneyimle sabittir. Neticede gayrimüslimlerin bizatihi varlığı “Türklüğe hakaret” sayıldığından onlara düşen olabildiğince silikleşmek, adeta görünmez olmaktır.

1948 yılında Beyoğlu'nda doğmuş olan Elpiniki bu süreklileşmiş korkuyu şöyle anlatıyor: “Hayatımız çok zordu çünkü Türklere dair hep bu korku vardı. Rahat olamazdık, rahat davranamazdık. Çünkü hiç gitmeyen, içimize kök salmış olan bu korku vardı... Geceleri sokakta pek dolaşamazdık, bize saldırırlar korkusuyla Yunanca konuşamazdık. Beni kaç kere itip kakmışlar, üzerime tükürmüşlerdi...” İşte Rumları doğup büyüdükleri toprakları terke zorlayan esas itibariyle bu gündelikleşmiş, sıradanlaşmış, insanın içine işlemiş korkudur. Türklüğe hakaret davalarının, Vatandaş Türkçe konuş kampanyalarının, gündelik aşağılanmaların yarattığı ve her gün yeniden ürettiği o sürekli tedirginlik hali. İstanbul'un o bahsi çok edilen “kozmpolit” geçmişi şehrin sokaklarına sinmiş korkuyla, o korkuyu doğurup yayan boğucu eşitsizlikle damgalanmıştır. O korkunun ürünü olan kolektif acz nedeniyle, “azlaştırılmış ve azınlıklaştırılmış” bir topluluk olarak Rumlar ve sair gayrimüslimler, ne yapsalar ne etseler yabancı ya da dışarıklı kalacaklarının bilinciyle mümkün mertebe etliye sütlüye bulaşmaz, alttan alır, fazla görünür ve duyulur olmamaya çalışırlar.

Azınlıklaştırma mekanizması, sömürgecilik karşıtı yazının atalarından Tunuslu Albert Memmi'nin Sömürgecinin Portresi Sömürgeleştirilenin Portresi adlı çalışmasında ortaya koyduğu duruma benzetilebilir. Memmi'ye göre, “Tıpkı burjuvazinin bir proletarya imgesi sunması gibi, sömürgecinin varlığı da sömürgeleştirilenin bir imgesine çağrı yapar ve bunu dayatır. Bu imgeler, sömürgecinin ve burjuvanın varlığının ve davranışlarının şoke edici görünmemesi için bahane haline gelir.” Bunun için sömürgecinin yüce erdemleri (ilerleme,

medenileştirme vs.) vurgulanırken sömürgeleştirilenin de bu tâbiyetini, bağımlı konumunu ve ezilmişliğini doğal ve makul kılacak erdemsizlikleri (kadercilik, miskinlik, ilkelik, durağanlık vs.) tekrarlanır. Benzer bir durum azınlıklaştırmada da söz konusudur. Milliyetçilik de azınlık haline getirilen topluluklara dair kendi imgesini imal eder. Azınlığın azlaştırılma ve azınlıklaştırılmasını güya meşru kılan bir anlatı benimsenir. Ermeni ya da Rumların Türklere ihanet ettiği, yabancı güçlerin maşası haline gelerek Türkleri arkadan vurduğu, lobi faaliyetleriyle Türkiye'nin başına her daim çorap ördüğü vs. hep bu mekaniğin ürünü olan ve azlaştırma ve azınlıklaştırma pratiklerini (mülksüzleştirmeyi, "ekalliyet" sayılan topluluğun kültürel ve sosyal hayatını sürdürübilme olanaklarını ortadan kaldıran Türkleştirme politikalarını vs.) meşru, haklı ve doğal kılmaya koşulmuş söylemlerdir.

Albert Memmi, bir gaspçı olarak sömürgecinin Neron kompleksinden muzdarip olduğunu yazar. Aynı şey otokton sayılan toplulukları azlaştırıp azınlıklaştıran milliyetçilikler için de geçerlidir. Aslında Roma tahtı Neron'un değil, üvey kardeşi Britannicus'un hakkıdır. Ancak Neron, Britannicus'un itibarını zedeleyen çeşitli hile ve desiselerle Britannicus'un yerini alır. Ancak imparator olmak Neron'a yetmez. Britannicus'un varlığı ona hep bir gaspçı olduğunu hatırlatacaktır. O nedenle Britannicus'u öldürür, nişanlısı Junia'ya tecavüz eder; bir gaspı başka bir gasp, bir adaletsizliği başka bir adaletsizlik izler ve Neron bir tirana dönüşür.

İşte milliyetçinin zaferi de Neron gibi onu asla tatmin etmez. Çünkü aslında (kendisinin de çok iyi bildiği gibi) haksız bir el koyma, bir gasp eylemi olan zaferinin (Rumların sürgün edilip yersiz yurtsuzlaştırılmasının) ve bu zaferin kazanılma koşullarının aklanması gerekir. Aklamak için Rum (ya da diğer gayrimüslim toplulukların) geçmiş ya da gelecek "ihanetlerinin" sürekli başlarına kakılması, onların ulusal bünyeye yabancılıklarını vurgulayan Türkleştirme politikalarının konusu haline getirilmeleri gerekir. Ancak "azınlık" ne kadar ayaklar altında çiğnenirse, muzaffer gaspçı milliyetçilik de kendini o kadar suçlu ve tehdit altında sayar. Böylece, kendi ritminden sürekli beslenen, şiddetlenen bu mekanizmanın ivmesi yükselir. Azlaştırılan topluluk iyice eridiğinde, demografik olarak "tehdit" sayılamayacak konuma getirildiğinde dahi milliyetçiliğin beka kaygısı silinip gitmez.

Her krizde, her keskin dönemeçte nükseder.

Enzo Traverso'nun hatırlattığı üzere günümüzde, Gulag'ın anısı devriminkini, Yahudi soykırımının anısı büyük antifaşist mücadelelerinkini, köleci barbarlığın anısı sömürge karşıtı mücadelelerin hatırasını silmiştir adeta. Muktedirlerin denetim ve gözetimindeki "yüzleşmelerde" kurbanların-mağdurların anıları yad edilir, onların zafer ve yenilgilerinin anısı değil. Geçmişte kurbanlar kadar sömürü ve tahakküme karşı mücadele edenler de olduğu ve kurbanların çoğunun aslında bu ikinciler olduğu unutturulmaya çalışılır. Böylece geçmiş mücadelelerinin anısı silikleştirilir ve geçmiş, ancak pasif bir biçimde anılacak bir felaketler toplamına indirgenir. "Ölenlerin dövüşerek öldükleri" es geçilir, devletin alicenaplığının eseri olacak bir özürle hatıraları yâd edilebilecek pasif kurbanlar oldukları kafamıza kakılmaya çalışılır.

6-7 Eylül'den ve Rumların tedricen yok edilmesinden hatırlamamız gereken sadece pasif kurbanlar, Türkleştirme politikalarının mağdurları değildir, olmamalıdır. İstanbul'un belki de ilk sınıf sendikalarını kuran Rum işçi ve sosyalistlerini, Beynelmilel Amele İttihadi'nda örgütlenen ve Türkiye'ye devrimci sendikalist fikirleri taşıyan Rum devrimcilerini, onların umutları ve yenilgilerini unutmaya, onların mücadelelerini es geçmeye hakkımız yok. 6-7 Eylül dehşetinin kurbanları kadar kendince direnmeye çalışanları da hatırlayacak aktif bir belleğe ihtiyacımız var. Burgaz'da yağmacıların motorlarını (kimisi elde silahla) durduran ada halkını, İstanbul'un değişik semtlerinde saldırganların karşısına sopayla, taşla, kezzap şişesiyle, bazen sadece sözleriyle duran Rumları da anmalıyız. Linççi kalabalığın yüzüne "ben de sizin kadar bu toprakların parçasıyım" diye haykıranları, linççi şiddetin karşısında durabilen çocukları da:

"Yağmanın gürültüleri yaklaşmaya devam ediyordu. Yovani'nin bakkal dükkânına saldırıyor olmalıydılar... Hemen ardından evimize ilk taş atıldı. Toplanan kalabalık evin önündeki arsaya yığılmış olduğum kömürleri pencerelerden içeri fırlatıyordu. Daha sonra kalabalık bir süre için evin önünden uzaklaştı. Yarım saat sonra yeni bir grup evin önüne geldi.

Başlarında vapurlarda bilet kesen Biletçi Kemal vardı. Kemal'i eskiden beri tanırdım, baş ağrılarından yakınırdı. Çengelköy'de tek buzdolabı sahibi bendim ve Kemal'e sık sık buz temin ederdim. Aramızdaki hukuka güvenerek onunla konuşmaya karar verdim. Evdeki Türk bayrağını alıp aşağıya indim. Beni görünce şaşırıp gerilediler, suskunluktan istifade edip konuşmaya başladım: 'Ben, Apostolos Nikolaidis, sizin gibi burada doğup büyüdüm. Sizin gibi askerlik yaptım. Sizler gibi Türkiye vatandaşıyım. Kıbrıs'ta olanlarla hiçbir ilgim yok. Ben de Allah'a inanıyorum. Ailemi ve evimi rahat bırakın, unutmayın ki ben de sizin kadar bu toprakların parçasıyım.' Sözlerimi kısa süreli bir sessizlik izledi. Birden bir çılgınlıkla irkildim: 'Türk bayrağının bu gavurun elinde işi ne?' Yakınımda olan birkaç kişi üzerime atıldı. Kafama sopalarla vurdular. Yerdeyken oğlumun bağıırışını işittim: 'Kemal Abi! Babamı öldürüyorsunuz!' Bunun üzerine biletçi Kemal afalladı, diğerlerini durdurdu ve kalabalıkla uzaklaştı. Karım ve oğlum beni içeri aldılar."

Kaynak: baslangicdergisi.org